

МУХТОР АШРАФИЙ ҲАЁТИ ВА ИЖОДИЙ ЙЎЛИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13984988>

Асадуллаева Мастура Абдувахобовна

ЧДПУ мусиқа таълими кафедраси катта ўқитувчиси

Турапова Фируза Рустамовна

ЧДПУ 5-курс талабаси

Аннотация

мақолада Мухтор Ашрафий ҳаёти ва ижодий йўли, унинг ижодий фаолияти, асарлари, дирижёрлик маҳорати ҳақида сўз юритилади.

Калит сўзлар

Дирижёр, санъат, маданият, жанр, сахна асарлари, опера, оратория.

Abstract

the article talks about the life and creative path of Mukhtar Ashrafi, his creative activity, works, conducting skill.

Keywords

Conductor, art, culture, genre, stage works, opera, oratoria.

Халқ артисти, давлат мукофоти, шунингдек, Халқаро Жаваҳарлал Неру ва Жамол Абдуносир мукофотларининг совриндори, профессор Мухтор Ашрафий кўп қиррали ижодкор. Ўзбек мусиқа санъатининг йирик намояндаси, улкан бастакор, бетакрор, иқтидорли дирижёр, ҳамда фаол жамоат аربоби.

Мухтор Ашрафий 1912-йилнинг 11-июньда қадимги ва навқирон Бухоро шаҳрида кўпчиликлари таниш бўлган хонанда ва созанда оиласида таваллуд топди. Унинг отаси шаҳарда донғи чиққан санъаткор бўлиб, дўстлари Ашрафжон дуторчи деб аташарди. У маҳаллада санъат даргоҳлари, маданият саройлари бўлмагани сабабли санъаткорлар бирор дўстларини уйларида йигилиб машқ қилишарди. Кичкина Мухторнинг бахтига отасининг уйида бундай учрашувлар тез-тез бўлиб турарди. Ашрафжон дуторчининг уйида унинг дўстлари замонасининг машҳур созанда ва хонандалар бўлмиш Ота Жалол, Ота Ғиёс, уста Халим Ибодов, Тоҳиржон Давлатзода ва бошқалар йигилиб турли-туман халқ кўшиқларини, рақс наволарини мақом куйларини машқ қилишар, ижодий тортишувлар ва

ажойиб суҳбатлар ўтқизишар эдилар. Бундай учрашувлардан сўнг Мухтор отасининг дуторини олиб, эслаб қолган куйларини такрорлашга уринарди. Муסיқага бўлган ҳаваси борган сари ортиб борар эди. Буни кўрган отаси Мухторга дутор чалишни тўла тўкис ўргатди.

Бир канча муддатдан сўнг, 1928-йилда Мухтор Самарқанд шаҳридаги Муסיқа ва Хореография институтига ўқишга киради. Бу ерда рус муסיқа билимдони, этнограф ва композитор Николай Назарович Мироновдан композиторлик ва дирижёрлик санъати сирларини ўрганади. Ёш бўилишига карамай композитор сифатида бир қатор кўшиқлар ва кўп овоз учун хор асарларини яратади. 1929-йилда дирижёр сифатида биринчи бор Самарқанд шаҳрида ташкил топган симфоник оркестр билан яқиндан танишиб концертлар уйиштиради. У Самарқанд шаҳри радио комитетида бадий раҳбар ҳамда ўзбек муסיқали театрда дирижёрлик лавозимида ҳам меҳнат қилади. 1931-йили институтни тамомлагандан сўнг, Тошкент шаҳридаги Ўзбек Давлат муסיқали театрига бадий раҳбар ва бош дирижёр этиб тайинланади. Унинг бастакорлик ва дирижёрлик фаолиятининг ривожига катта имкониятлар туғилади.

Ашрафий консерваторияда таҳсил олаётган пайтларида таниқли рус композитори, Петербург консерваториясининг асосчиси ҳамда замонасининг ягона пианиночиларидан ҳисобланган Антон Рубинштейнни айтган сўзларини бир умрга ёдида сақлаб қолди: “Агар мен бир кун машқ қилмасам (пианинода), унинг оқибатини кейинги куни ўзим сезаман, агар уч кун машқ қилмасам умр йўлдошим сезади, агарда бир ҳафта машқ қилмасам тингловчилар сезади”, - деган эди.

Н. Миронов раҳбарлигида “Садраш” номли Симфоник оркестр учун марш яратдилар. У биринчи асари бўлмиш “Қурилиш маршини” Симфоник оркестр учун 1932-йилда яратади. Бу асардан сўнг композитор Комил Яшиннинг “Ичкарида” драммасига ҳам муסיқа басталайди. Унинг мақсади ўзбек муסיқали драма театри тарихида биринчи бўлиб халқ чолғу ансамбли ўрнига симфоник оркестрни ишлатиш эди.

Ашрафий 1931-1934-йилларда “Ўзбекистон Давлат Муסיқали театри” да бадий раҳбар ва бош дирижёр вазифасида ишлади. 1934-1937-йилларда эса Москва давлат консерваторияси қошида ташкил этилган “Ўзбек Опера студияси”да атоқли композитор, профессор, С.Н.Васеленко дан сабоқ олади. Ва шу қаторда турли жанрларда йирик асарлар ҳам яратади. Улуғ Грузин шоири Шота Руставелининг “Йўлборс терисини ёпинган паҳлавон” поэмаси

асосида симфоник поэма, “ Ватан баҳори” хужжатли филмига муסיқа басталайди.

1939-йили Мухтор Ашрафий ўзининг сеvimли устози С. Василенко билан ҳамкорликда биринчи ўзбек миллий операси ҳисобланган “Бўрон” операсини тугатиб, сахнада ўзи дирижёрлик қилиб кенг халқ оmmasига ҳавола этади. Либреттони Комил Яшин яратган. “Бўрон” операсининг биринчи кунидан эътиборан ўзбек давлат муסיқали театри Ўзбекистон Давлат опера ва балет (ҳозирги Алишер Навоий номидаги) театрга айлантирилди.

Мухтор Ашрафий яъни композитор ва дирижёр нинг опера санъати ривожига қўшган улкан хизмати учун “Ўзбекистон халқ артисти” фахрий унвони билан мукофотланди.

1941-йилнинг бошларида устози С. Н. Василенко билан ҳамкорликда ўзининг иккинчи операси “Улуғ канал”ни томошабинларга тақдим этди. Бу опера замонавий мавзудаги биринчи ўзбек операси бўлиб, унинг яратувчилари Мухтор Ашрафий, Василенко ҳамда драматург Комил Яшин ўз олдиларига биринчи катта қурилишлардан дастлабкиси бўлган катта Фарғона канали қурилишидаги ҳаётни акс эттиришни вазифа қилиб, уни муваффақиятли бажаришди.

Уриш йилларида Мухтор Ашрафийнинг ижод булоғи янада қайнаб кўплаб ватанпарварлик руҳидаги ажойиб асарларни яратди. А. Козловский билан ҳамкорликда хор ва симфоник оркестр учун “Улуғ комиссар” кантатасини, пуфлама (духовой) оркестр учун “Ўзбекистон” номли юриш (похо) марши, Москва областини немис-фашист босқинчиларидан озод қилиш шарафига “Тантанали марш” ва қатор кўшиқлар: “Қасам”, “Ватан ўғлони”, “Мен жангга кираман”, “Жангга жасур бўл”, “Ширин забонга айтинг”, “Айлар сени”, “Кел”, “ Арзимни ёра айтинг” ва бошқаларни ижод этди. Унинг биринчи симфонияси “Қаҳрамонлик симфонияси” (1942-й.) ўзбек композиторларидан биринчи бор мурожаат этилиши, муаллиф раҳбарлигида шу йил 4-ноябрьда собиқ Свердлов номидаги концерт залида тингловчиларга ҳавола этилиб, катта муваффақият қозонди.

“Қаҳрамонлик симфонияси”нинг улкан муваффақиятларидан руҳланган композитор 1944-йили ўзининг “Ғолибларга шон-шарафлар” номли иккинчи симфониясини яратди. Бу асар ҳам муаллиф раҳбарлигида катта тантана билан ижро этилди.

1958-1959-йиллар ваътида Мухтор Ашрафий “Дилором” номли учинчи операсини яратди. Мухтор Ашрафийнинг ижодий эзгулик даври шу операдан бошланди. Бу опера ўзбек композитори томонидан мустақил

равишда яратилган биринчи опера эканлигини унутмаслик керак, чунки бунгача яратилган иккита муסיқали сахна асарлари С.Н. Василенко билан ҳамкорликда яратилган эди.

У умрининг сўнги йилларида ҳам кўпгина асарлар яратди. Шулардан бири 1974-йилда Абдулқосим Фирдавсийнинг “Шохнома” асари асосида яратилган “Рустам ҳақида дoston” эпик-ораторияси дунёга келди. Композитор бу ораторияда монументал жанрида тўпланган тажрибасидан унумли фойдаланган ҳолда композиция яратган.

Мухтор Ашрафий “Момақолдиқода туғилганлар”, “Кониюта ғорининг сири”, “Дилором” фильм опера, “Қадим қалъа афсонаси”, “Семург”, “Ганг дарёсида тонг” каби кинофильмларнинг муסיқа муаллифидир.

Мухтор Ашрафий 1966-1975-йиллар Алишер Навоий номидаги Академик опера ва балет театрининг бадиий раҳбари ва бош дирижёри ва шу катори 1970-1975-йиллар яна Тошкент Давлат Консерваторияси ректори ва ўқитувчиси бўлиб ишлаб келди.

Шундай қилиб, Мухтор Ашрафийнинг композиторлик ижоди дирижёрлик маҳорати ҳамisha ўзбек муסיқа санъатида ойдин саҳифалардан бири бўлиб қолади. Мухтор Ашрафий 1975-йилда Тошкентда вафот этди.

Тошкент кўчаларининг Жуковский деб номланган манзилда Мухтор Ашрафийнинг уй-музеи барпо қилинган. Ушбу музейнинг мармардан ишланган пештахтасида шундай деб битилган эди: “ Бу уйда совет композитори, дирижёр, СССР халқ артисти, СССР Давлат мукофоти лауреанти, ЎЗССР ҳамда “Ҳамза” номидаги давлат мукофоти, Жаваҳарлал Неру ва Камол Абдел Носир номли халқаро танловлар ғолиби-профессор Мухтор Ашрафийнинг 1969йилдан 1975-йилга қадар яшаб қилган уйидир”.

Хулоса қилиб айтганда, СССР халқ артисти, Камол Абдел Наср ва Жаваҳарлал Неру халқаро мукофотлари, Республика Давлат мукофоти совриндори, композитор, дирижёр, профессор, йирик жамоат арбоби Ашрафий кўп қиррали ижодий фаолияти билан XX аср Ўзбекистон муסיқа маданиятига улкан ҳисса қўшган. Мухтор Ашрафийнинг опера, муסיқали драма, балет, вокал симфоник, камер чолғу, кантата-ораториялари замонавий ўзбек муסיқаси тарихида чуқур из қолдиради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Э. Тошматов “Дирижёрлик” Тошкент-2008
2. Ўзбек халқ муסיқаси IV-том Тошкент-1960

3. Ўзбек халқ мусиқаси VII-том Тошкент-1960
4. А. Жабборов ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент-2004
5. “Мусиқа ижодиёти масалалари” Ўзбекистон бастакорлар уюшмаси “Қатортол Камолот” нашриёти. Тошкент 1997-йил.
6. Ф. Кароматов. Вопросы музыковедения (материалы симпозиума) 1980 г.
7. Ю.Ражабий. И.Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи. 1981-йил.
8. А. Фитрат “Ўзбек классик мусиқаси ва унинг тарихи” Т.-дан 1993-йил.
9. Р. Соломонова, Р.Абдуллаев “ўзбек мусиқа тарихи ва хрестоматияси”. Т.1983-йил.
10. Ш. Рўзиев “Хоршунослик”. Т. 1987-йил.
11. Ю. Ражабий “ўзбек халқ мусиқаси” Т III.Тошкент 1959.
12. Шокаримов. У. (2022) Ўзбекистонда хор санъатининг даврий босқичлари.
13. Шокаримов. У. (2022) Ўзбекистонда хор санъатининг ривожланиши.
14. Шокаримов. У. (2022) “Авесто” китобида хор ижрочилигига оид айрим маълумотлар.
15. Акбаров И. Мусиқа луғати. Тошкент 1997-йил.
16. Виноградов В.С. Классический традиции Иранской музыки/
17. Гафурбеков Т. Фольклорные истоки узбекского профессионального творчества. Тошкент: “Ўқитувчи” 1984-й.
18. Жабборов А. Ўзбекистон бастакорлари ва мусиқашунослари: Тошкент: “Янги аср авлоди” 2004-й.
19. Abdixodirova G. E. Aliyev D. N. Tojiyev S.F. Musurmonov A. N UMUMIY O`RTA TA`LIM MAKTABI O`QUVCHILARINI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA KUTUBXONALAR, TEATR VA OAV AHAMIYATI 7 -TOM 2-SON/2024-YIL /15 -FEVRAL PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIY JURNALI 427-431 bet.

20. [USTOZ SAN'ATKOR KOMILJON OTANIYOZOV HAYOTI VA IJODI.](#)

FZ Shamshiddin o'g'li, IE Habibullo o'g'li - International Journal of Education, Social Science & Humanities, 2024